

УДК 573.6:581.143.6:635

ПОЛІПЛОЇДИЗАЦІЯ СТЕВІЇ В КУЛЬТУРІ *IN VITRO*

В. Й. СТЕФАНЮК, кандидат сільськогосподарських наук

Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків

Національної академії аграрних наук України

E-mail: isb@isb.kiev.ua

Анотація. На підставі проведених досліджень *in vitro* розроблена методика створення тетраплоїдов стевії. Для їх створення в культурі *in vitro* використовували диплоїдні селекційні номери стевії 1216, 15-15/3, 112, 116, які стійкі до хвороб і мають високий вміст стевіозиду; культивування проводили в умовах температури 24 ± 2 °C, освітлення 3000-4000 лк, фотоперіоду – 16 годин, на шейкері в режимі 100 об./мін. Для клонального мікророзмноження пагони, оброблені 0,02 % колхіцином, окремо пересаджують в середовищі агар-агару. Через 5 діб культивування новоутворені пагони відокремлюються, реєструються з визначенням вегетативного покоління колхіцинованого втечі. Друге вегетативне покоління пагонів, в кількості не менше 3 штук, після двох тижнів культивування використовували для визначення плоїдності і відбору тетраплоїдов. Для синхронізації ділення клітин меристеми колби ставили в холодильник на 12 годин при температурі +4 °C, а потім на 2,5-3 години на світло для отримання 3000-4000 лк. В таких умовах отримують до 37% плоїдності тетраплоїдних форм стевії з високою продуктивністю і стійких до грибкових захворювань.

Ключові слова: поліплоїдизація, колхіцин, стевія, культура *in vitro*, тетраплоїди

Актуальність. Упродовж тисячоліть індіанці племені гуарані на території сучасної Бразилії та Парагваю використовували в їжу деякі види стевії, в особливості *Stevia rebaudiana*, яку вони називали *ka'ahe'e* («солодка трава») в якості підсолоджувача до мате і інших медичних чаїв, для лікування різноманітних хвороб [1].

За деякими припущеннями, свою назву стевія отримала завдяки російському ботаніку шведського походження Х. Х. Стевену (1781-1863) [4]. Вперше вона була досліджена іспанським лікарем і ботаніком Стевусом (лат. *Petrus Jacobus Stevus*/ ісп. *Pedro Jaime Esteve*), за прізвищем якого отримала латинську назву. В подальшому розпочалась праця з виготовлення екстракту,

який став досліджувати Мойзес Сант'яго Бертоні, директор агрономічного коледжу в столиці Парагваю разом із хіміком Овідія Ребауді [2]. Після багатьох років проведення різноманітних досліджень і отримання екстракту, що підтверджували його цінність як для харчової так і медичної галузі, дану рослину зареєстрували під назвою *Stevia rebaudiana (Bertoni)* [2]. Відомо, що в 1931 році французькі хіміки М. Бريدель і Р. Лавьей виділили із стевії глікозиди, що дають їй солодкуватий присмак. Екстракти отримали назву стевіозиди (англ. *steviosides*) і ребаудіозиди (англ. *rebaudiosides*), які виявились солодшими за сахарозу в 250-300 разів [5].

Глікозиди (від грец. *γλυκύς* – солодкий та *είδο* – вигляд) – природні органічні речовини, сполуки складної будови, дуже поширені в рослинному світі; з погляду хімії це є продукти конденсації циклічних форм вуглеводів (моно- або олігосахаридів) та компонента неуглеводної природи (аглікону), яким можуть бути стероїди, феноли або алкалоїди. Маючи таким чином половину молекули цукру, вони близькі до вуглеводів, що дає змогу об'єднати їх в одну групу [6].

У 1952 р. була визначена хімічна структура солодкого компонента стевії – стевіозид. Встановлено, що він є дитерпеновим глікозидом, що складається із трьох молекул глюкози і аглюкону – стевіола. Крім стевіозиду, в листі стевії виявили і інші солодкі глікозиди – ребаудіозиди (А, В, С, Д і Е), дуліобіозид і стевіолбіозид із різним ступенем солодкості порівняно із сахарозою (від 50 до 450). Найбільш солодким з них є ребаудіозид А – ступінь солодкості 350-450. У сухому листі стевії міститься близько 3% ребаудіозиду. На відміну від стевіозиду, він краще розчиняється у воді і має менш інтенсивний неприємний післясмак, ніж стевіозид [7].

Порівняно із диплоїдними, тетраплоїдні форми стевії мають більшу вегетативну масу і вміст глікозидів.

Мета дослідження – розробити методику створення тетраплоїдів стевії в культурі *in vitro* і встановити оптимальну кількість колхіцину для отримання поліплоїдного ефекту.

Матеріали та методика досліджень. У якості вихідних матеріалів для розробки методу створення тетраплоїдів в культурі *in vitro* були використані диплоїдні селекційні номери стевії 1216, 15-15/3, 112, 116, що є стійкими до хвороб і мають високий вміст стевіозиду. В подальшому проводили їх клональне мікро розмноження. Пагони стевії в кількості 40-50 штук поміщали в колби ємністю 250 мл, в яких було 30 мл модифікованого живильного середовища за прописом Гамборга і Евелега, доповнене колхіцином в концентрації 0,01-0,1 %. Культивування проводили за температури 24 ± 2 °C, освітлення 3000-4000 лк, фотоперіоду 16 год на шейкері у режимі 100 об./хв. Пагони, оброблені колхіцином, пересаджували кожний окремо на агаризоване середовище для клонального мікророзмноження. Через 5 діб культивування новоутворені пагони відокремлювалися, реєструвалися з визначенням вегетативного покоління колхіцинованого пагона.

Друге вегетативне покоління пагонів, в кількості не менше 3 штук, після двох тижнів культивування використовували для визначення плоїдності і відбору тетраплоїдів. Для синхронізації ділення меристематичних клітин колби ставили в холодильник на 12 год за температури $+ 4$ °C, а потім на 2,5-3 год на світло для одержання 3000-4000 лк. У стерильних умовах ламінарної камери відокремлювали 3-4 дочірніх пагони для цитологічного аналізу, а інші пересаджували на середовище для розмноження.

Для визначення плоїдності з пагонів відокремлювали точку росту з двома листочками і за кімнатної температури поміщали в 0,03 % розчин ортооксихіноліну на 3 год. Після цього рослинний матеріал 3 рази промивали дистильованою водою і на 6 хв. поміщали у фіксуєчу і мацеруючу суміш (2 частини 96 % етилового спирту і 1 частина концентрованої соляної кислоти). Потім промивали 3 рази по 5 хв дистильованою водою. На предметному склі виділяли точку росту, фарбували її 3 % розчином ацетоорсеїна і готували тимчасовий препарат. Після підрахунку кількості хромосом не менше, ніж у 10 клітинах на стадії метафази визначали рівень плоїдності. Залишали для

клонального мікророзмноження тільки ті пагони, в яких друге вегетативне покоління виявилось тетраплоїдним.

Контрольну перевірку рівня плоїдності проводили перед укоріненням пагонів і висаджували на живильне середовище ті, які стабільно зберігали тетраплоїдний рівень. Після того, як рослини стевії укорінились і були проведені усі обліки, їх висаджували в поле для вивчення селекційних ознак.

Результати досліджень та обговорення. Необхідність одержання поліплоїдних форм стевії пов'язана з їх значно більшою вегетативною масою порівняно з диплоїдами, що відповідно призводить до отримання більшої кількості стевіозиду.

Для одержання поліплоїдів стевії в культурі *in vitro* використовували різні концентрації колхіцину, який додавали в поживне середовище за прописом Гамборга і Евелега.

В залежності від концентрації колхіцину в живильному середовищі та певної експозиції вивчали вихід поліплоїдних форм (табл. 1).

1. Коливання плоїдності стевії в залежності від концентрації колхіцину, експозиція 5 діб.

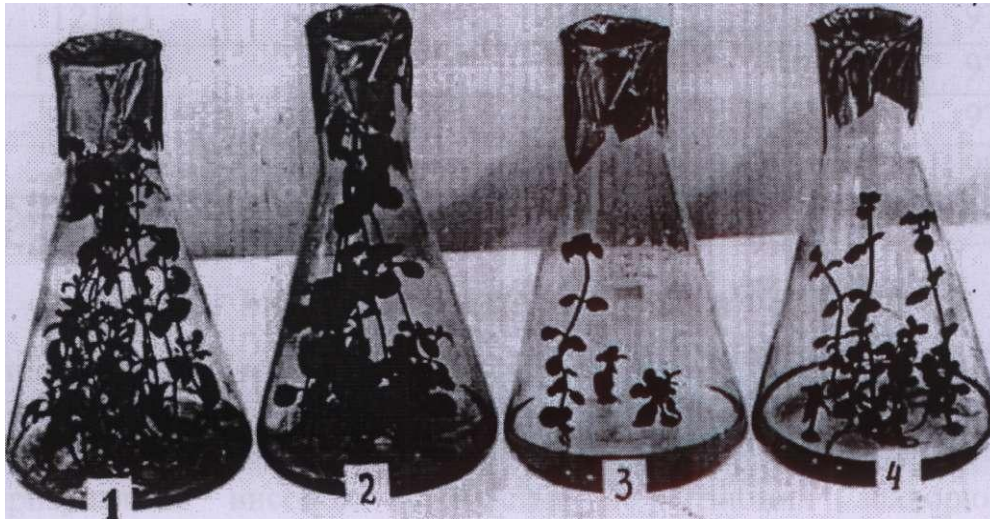
Концентрація колхіцину, %	Плоїдність, %		
	Диплоїди	Тетраплоїди	Міксоплоїди
0 (контроль)	100	-	-
0,01	63	-	37
0,02	51	37	12
0,05	41	26	33
Од	28	21	51

Встановлено, що у стевії виявився найвищий відсоток тетраплоїдів за концентрації колхіцину 0,02 %. Зниження концентрації його до 0,01 % не викликало утворення тетраплоїдів. Проаналізовані пагони без колхіцину залишились на диплоїдному рівні: в них не відбувся процес поліплоїдизації і вони слугували за контрольний варіант.

Утворення найбільшої кількості міксоплоїдів – 51 %.

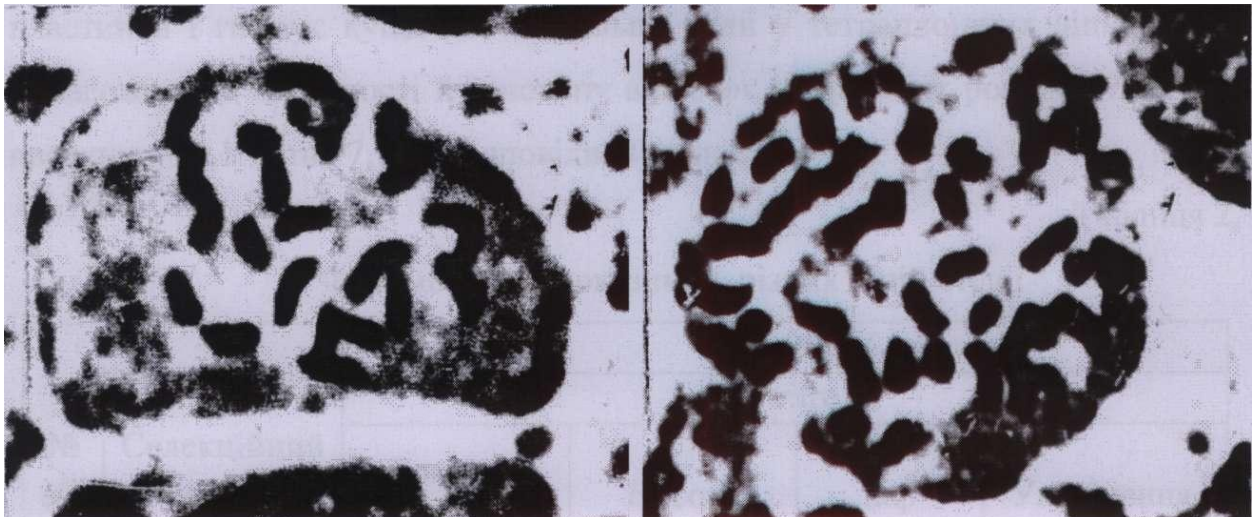
Після проведення цитологічних досліджень в культурі *in vitro* були виділені форми стевії, які містили різний набір хромосом як з диплоїдним, так і тетраплоїдним ($2n = 44$) й гексаплоїдним набором $2n = 66$ (рис. 1, 2).

Слід також відмітити, що тетраплоїдні рослини стевії в культурі *in vitro* відрізнялись від диплоїдних значно ширшими листовими пластинками. Усі форми стевії також відрізнялись між собою за розмірами та формою листків (фото 3).

Рис. 1. Клітина стевії з диплоїдним набором хромосом

Рис. 2. Клітина стевії з тетраплоїдним набором хромосом

Рис. 3. Диплоїдні (1), тетраплоїдні (2) та гексаплоїдні (3, 4) рослини стевії в культурі.

Диплоїдні форми стевії мали довжину кореневої системи 3,2 см, а тетраплоїдні – 4,4 см. За висотою і кількістю пар листків диплоїдні форми

перевищують тетраплоїдні, але площа листової пластинки і габітус куща значно більші були у тетраплоїдних ліній стевії. Незалежно від плоїдності і генотипу відсоток укорінених рослин стевії був високим – відповідно 98,1 % і 97,7 % (табл. 2).

2. Фотометричні показники різних ліній стевії

№ з/п	Селекційний номер	Показники			
		<i>in vitro</i>			
		Довжина кореневої системи, см	Висота рослин, см	Кількість пар листків, шт.	Укорінення, %
2x					
1.	1216	3,0	9,5	7,0	98,0
2.	15-15/3	3,5	10,0	8,0	98,3
3.	112	2,6	9,3	8,0	98,1
4.	116	3,7	12,0	10,0	98,0
Середнє		3,2	10,2	8,3	98,1
4x					
1.	1216-1	4,0	8,2	5,0	97,5
2.	15-15/3-1	4,5	9,2	7,0	97,8
3.	112-1	4,2	8,5	6,0	97,4
4.	116-1	4,8	9,7	7,0	98,0
Середнє		4,4	8,9	6,3	97,7

В результаті вивчення різних матеріалів стевії були виділені високопродуктивні тетраплоїдні номери, які перевищували вихідні диплоїдні форми за показниками продуктивності. Відібрані номери характеризувались високою стійкістю до грибкових захворювань та посухостійкістю.

Висновок. Для створення тетраплоїдів в культурі *in vitro* використовували диплоїдні селекційні номери стевії 1216, 15-15/3, 112, 116, що є стійкими до хвороб і мають високий вміст стевіозиду; культивування їх проводили в умовах температури $24 \pm 2^\circ\text{C}$, освітлення 3000-4000 лк, фотоперіоду 16 годин на шейкері у режимі 100 об./хв. Пагони, оброблені 0,02 % колхіцином, пересаджують кожний окремо на агаризоване середовище для клонального мікророзмноження. Через 5 діб культивування новоутворені пагони відокремлюються, реєструються з визначенням вегетативного покоління колхіцинованого пагона. Друге вегетативне

покоління пагонів, в кількості не менше 3 штук, після двох тижнів культивування використовували для визначення плоідності і відбору тетраплоїдів. Для синхронізації ділення меристематичних клітин колби ставили в холодильник на 12 год за температури +4 °С, а потім на 2,5-3 год на світло для одержання 3000-4000 лк. В таких умовах отримують до 37 % плоідності тетраплоїдних форм стевії з високою продуктивністю і стійких до грибкових захворювань.

Список літератури

1. Алексеев В. П. Медовая трава “каа-хэ” / В. П. Алексеев // Бюллетень ВНИИ чая и субтропических культур. – №1. – 1956. – С. 12-14, С. 168-169.
2. Бугаенко И.Ф. Достижения в производстве и применении сахара и подслащающих веществ / И.Ф. Бугаенко // Итоги науки и техники. – 1990. – Т. 3. – 130 с.
3. Бурень В.М. Биология и нанотехнология // Материалы для современной и будущей бионики. Труды Аристотелевской академии формы / В. М. Бурень, О. В. Бурень / Санкт-Петербург, 2004. - 114 с.
4. Kinghorn A.D. Potential sweetening agents of plant origin. I. Purification of *Stevia rebaudiana* constituents by droplet counter current chromatography // Journal of Chromatography / Kinghorn A.D., Nanayakkara N. P., / 1982. - №237. - P. 478 - 483.
5. Mitsuhashi H. Studies on growing *Stevia rebaudiana* Bertoni. Determination of stevioside // Yakugaki zasshi / Mitsuhashi H., Ueno J., Sumida I. 1975. - Vol. 95, N12.- P. 1501-1503.
6. Tanaka O. Chemistry of *Stevia rebaudiana* Bertoni // Recent Adv. Nat. Prod. Res. 1980.-V. 1,N1.-P. 111-119. Zaidan L.B.P. Effect of photoperiod on flowering and stevioside content in plants of *Stevia rebaudiana* Bertoni // Jap. J. Crop Sci. / Zaidan L.B.P., Dietrich S.M.C., Fellipe G.M. / 1980. - V. 49, N 4. - P. 569-574.
7. Zaidan L.B.P. Effect of photoperiod on flowering and stevioside content in plants of *Stevia rebaudiana* Bertoni // Jap. J. Crop Sci. / Zaidan L.B.P., Dietrich S.M.C., Fellipe G.M. / 1980. - V. 49, N 4. - P. 569-574.
8. Чудновский Б.Д. Способы выращивания рассады стевии из материалов, полученных *in vitro* / Б.Д. Чудновский, О.Ю. Запольский // Сб. научных трудов ВНИС. – К., 1990. – С. 9-13

ПОЛИПЛОИДИЗАЦИЯ СТЕВИИ В КУЛЬТУРЕ *IN VITRO*

В. И. Стефанюк

Аннотация. На основании проведенных исследований в культуре *in vitro* разработана методика создания тетраплоидов стевии, которая позволяет получить высокий выход ценных селекционных форм и сократить срок их получения относительно традиционного способа и делает процесс колхицинирования экономически целесообразным и безвредным.

Ключевые слова: полиплоидизация, колхицин, стевия, *in vitro*, тетраплоиды

STEVIA POLYPLOIDIZATION IN VITRO

V. Y. Stefaniuk

Abstract. *On the basis of in vitro studies the methodology of creation of tetraploids stevia. For their creation in vitro culture used diploid selection number of stevia 1216, 15-15/3, 112, 116, which are resistant to diseases and have high stevioside content; the cultivation was conducted under the conditions of temperature $24\pm 2^{\circ}\text{C}$, lighting 3000-4000 Lux, photoperiod – 16 hours on a shaker in 100 mode.min For clonal micropropagation of shoots, treated with 0.02% colchicine, separately transplanted in the medium of agar-agar. After 5 days' cultivation, newly formed shoots are separated, are registered with the definition of vegetative generations Kohler escape. The second generation of vegetative shoots, in the amount of not less than 3 Grand, after two weeks of culturing were used for the determination of ploidy and selection of tetraploids. To synchronize cell division of meristem flasks were placed in a refrigerator for 12 hours at a temperature of $+4^{\circ}\text{C}$, and then 2.5-3 hours on light to obtain 3000-4000 Lux. In such conditions, get up to 37% of ploidy tetraploid forms of stevia with high productivity and resistant to fungal diseases.*

Keywords: *polyploidization; colchicines; stevia; in vitro; tetraploids*